

“MOUTH”/“OG‘IZ” KOMPLEMENTIGA EGA FRAZELOGIK BIRLIKLARNING TARJIMA USULLARI

B.A. Otajonov

Andijon davlat chet tillari instituti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14950317>

Zamonaviy tilshunoslikda o‘rganilayotgan murakkab muammolar orasida tillararo nutq faoliyatining lingvistik jihatlari, ya‘ni "tarjima" yoki "tarjima faoliyati" muhim ahamiyat kasb etadi. Ma‘lumki, og‘zaki va yozma tarjima qadimiy tarixga ega bo‘lsa-da, tarjimashunoslik fani tilshunoslikning nisbatan yosh yo‘nalishlaridan biri sanaladi. XX asr boshlarida, ayniqsa, Birinchi jahon urushidan keyin xorijiy tillarni o‘rganishga e‘tibor kuchaysa-da, bu sohaga oid ilmiy tadqiqotlar asosan 1950-yillardan boshlab rivojlana boshladi.

O‘tgan yarim asr mobaynida amalga oshirilgan tarjimalar asosida tarjimashunoslikning umumiy va maxsus jihatlari o‘rganilib, turli tillarga doir yuzlab dissertatsiyalar yozildi. Shu davrning o‘ziga xos jihati shundaki, olib borilgan ilmiy tadqiqotlarning asosiy yo‘nalishi badiiy adabiyot tarjimasiga qaratildi. Tarjimaning badiiy va nazariy jihatlarni tahlil qilish orqali turli adabiy janrlarning o‘ziga xos tarjima tamoyillari shakllantirildi. Shu bilan birga, tarjimaning adekvatlik, ekvivalentlik, interpretatsiya va ekstrapolyatsiya kabi masalalari ham ilmiy muhokamalarga sabab bo‘ldi.

Keyinchalik tarjima nazariyasining rivojlanishi bilan tarjimaning boshqa turlari – ilmiy-texnik tarjima, huquqiy tarjima, sinxron tarjima va audiovizual tarjima kabi yo‘nalishlar ham chuqur o‘rganila boshlandi. Axborot texnologiyalarining rivojlanishi natijasida avtomatlashtirilgan tarjima tizimlari ham shakllanib, tarjima jarayonini tezlashtirish va takomillashtirishga xizmat qilmoqda. Shu boisdan hozirgi zamon tarjimashunosligida inson omili va sun‘iy intellektning o‘zaro integratsiyasi, tarjimon kompetensiyasining lingvistik va madaniy jihatlari, shuningdek, tarjima jarayonida pragmatik omillarning roli kabi masalalar alohida dolzarb mavzular sifatida o‘rganilmoqda.

Tarjimashunoslikning zamonaviy yo‘nalishlaridan yana biri bu kontrastiv tilshunoslik bilan bog‘liq bo‘lib, turli tillarning grammatik, leksik-semantik va pragmatik darajadagi farqlari tarjima jarayonida qanday namoyon bo‘lishini o‘rganishga asoslangan. Bugungi kunda tarjima faqatgina lingvistik faoliyat emas, balki madaniyatlararo kommunikatsiyaning muhim vositasi sifatida ham qaralmoqda. Shu jihatdan, tarjimashunoslik fanining rivojlanishi xalqaro aloqalar, diplomatiya, biznes va ilm-fan sohalarida ham beqiyos ahamiyat kasb etmoqda. Tarjima insoniyat faoliyatining eng qadimiy shakllaridan biri hisoblanadi. Tarixan turli tillarda so‘zlashuvchi guruhlar paydo bo‘lishi bilan, ular o‘rtasidagi muloqotni ta‘minlash uchun ikki tilli shaxslar – tarjimonlar paydo bo‘ldi. Yozuvning vujudga kelishi bilan esa tilmochlar qatoriga rasmiy, diniy va tijoratga oid matnlarni tarjima qiluvchi yozma tarjimonlar ham qo‘shildi. Tarjima jamiyatda muhim rol o‘ynab, xalqlar va shaxslar o‘rtasida til to‘siqlarini bartaraf etishga xizmat qildi. Yozma tarjimalarning keng tarqalishi esa turli xalqlarning madaniy merosidan foydalanish va ularni keng yoyish imkoniyatini yaratib, adabiyot va madaniyatlar o‘zaro ta‘siriga va boyishiga yo‘l ochdi. Albatta, chet tillarini bilish asarlarni aslida o‘qish imkonini beradi, ammo har kim ham bir yoki bir nechta chet tilini o‘rganishga muvaffaq bo‘lavermaydi. Shu bois Gomer, Shekspir, Dante, Gyote, Tolstoy va Dostoevskiy kabi buyuk ijodkorlarning asarlari butun insoniyatga aynan tarjimalar orqali yetib keldi. L. S. Barxudarov

tarjimani mazmun rejasini o'zgartirmasdan, bir tildagi nutqiy asarni (matnni) boshqa tildagi nutqiy asarga aylantirish jarayoni sifatida ta'riflaydi. Ya'ni, tarjima davomida ifoda rejasining birliklari – til vositalari o'zgaradi, ammo mazmun rejasi, ya'ni matn orqali yetkazilayotgan axborot saqlanib qoladi. Olimning fikriga qo'shilar ekanmiz, shuni qayd etish lozimki, tarjimada mazmun rejasi saqlansa ham, kontekstga moslashish va madaniy farqlarni hisobga olish ehtiyoji sababli ifoda rejasida sezilarli o'zgarishlar sodir bo'lishi mumkin. Shu sababli, tarjimon faqat til birliklarini almashtirish bilan cheklanmay, balki matnning semantik va pragmatik jihatlarini ham inobatga olishi lozim.

Tarjima – bu asl matn yoki nutqning ma'no, maqsad, ohang va uslubini saqlagan holda uni bir tildan boshqa tilga yozma yoki og'zaki shaklda o'tkazish jarayoni. Bu jarayon nafaqat tilni, balki asl tilning madaniy va kontekstual xususiyatlarini ham chuqur tushunishni talab qiladi. Tarjimaning asosiy vazifasi – asl matnning mazmun va maqsadini saqlagan holda uni boshqa tilda ifodalashdir. Buning uchun iboralar, idiomalar, madaniy tafovutlar va kontekst ehtiyotkorlik bilan tahlil qilinishi lozim. Tarjima muloqot, ta'lim, diplomatiya, savdo va turli tillarda so'zlashuvchi insonlar o'rtasidagi aloqa uchun muhim vosita hisoblanadi.

Quyida ingliz tilidagi “*mouth*” komponentli frazeologik birliklarning o'zbek tiliga tarjima usullarini ko'rib chiqamiz.

Give somebody a mouthful – Kimnidir qo'pol tanqid qilish, haqorat qilish.

The coach gave the referee a mouthful after the bad call.

Murabbiy yomon qarordan keyin hakamga qattiq dashnom berdi.

From hand to mouth – Zo'rg'a kun kechirish, daromadning barchasini tirikchilikka sarflash.

Many people in the village live from hand to mouth.

Qishloqdagi ko'plab odamlar zo'rg'a kun kechiradi.

Put your money where your mouth is – So'z bilan emas, amaliy ish bilan isbotlash.

If you really support the project, put your money where your mouth is and donate.

Agar bu loyihani haqiqatan ham qo'llab-quvvatlasangiz, gap bilan emas, amaliy yordam bilan isbotlang.

Take the bit in one's mouth – Mustaqil harakat qilish, boshqalarning ta'siridan chiqish.

She finally took the bit in her mouth and started her own business.

U nihoyat mustaqil qaror qabul qilib, o'z biznesini boshladi.

Take the bread out of (one's) mouth – Birovning daromadini tortib olish, imkoniyatlarini kamaytirish.

The new policy takes the bread out of small business owners' mouths.

Yangi siyosat kichik biznes egalari uchun daromad imkoniyatlarini yo'qqa chiqaradi.

Have a plum in (one's) mouth – Hashamatli yoki rasmiy talaffuz bilan gapirish.

He always speaks as if he has a plum in his mouth.

U har doim juda rasmiy va tantanavor ohangda gapiradi.

Have one's mouth made up for something – Biror narsani juda xohlash, ko'ngli tusamoq.

She had her mouth made up for ice cream, so we stopped at a café.

U muzqaymoqni juda xohladi, shuning uchun kafega to'xtadik.

Endi o'zbek tilida "og'iz" komponentli frazeologik birliklarga misollar keltiramiz hamda tarjima qilish muammolarini ko'rib chiqamiz.

yuragi og'ziga tiqilmoq - juda qo'rqib ketmoq, hayajon yoki vahima sababli yuragi tez urmoq (to be extremely scared or anxious, to feel one's heart pounding from fear)
U balandlikdan yiqilib ketay dedi, yuragi og'ziga tiqildi.

He almost fell from the height, and his heart jumped into his throat.

og'zi ochilib qolmoq - juda hayratlanmoq, ajablanmoq.
Sehrgarni ko'rib, bolalarning og'zi ochilib qoldi. (To be extremely surprised, to be left speechless in astonishment)

The children were left open-mouthed when they saw the magician.

og'zi qulog'ida/qulog'iga yetmoq - juda xursand bo'lmoq, mamnunlikdan yuzida tabassum paydo bo'lmoq.

U sovg'ani olgach, og'zi qulog'iga yetdi. (To be extremely happy, to have a big smile out of joy)

When he received the gift, he grinned from ear to ear.

og'izdan og'izga ko'chmoq/o'tmoq - Odamlar orasida og'zaki ravishda tez tarqalmoq gap, mish-mish va h.k.).

Yangi film haqidagi xabar og'izdan og'izga ko'chib ketdi. (To spread by word of mouth, to pass from person to person.

News about the new movie spread from mouth to mouth.

og'izga kelganini o'tlamoq - O'ylamay gapirmoq, hech qanday cheklovlarsiz har qanday gapni aytmoq.

U jahl bilan og'ziga kelganini o'tladi. (To speak without thinking, to say whatever comes to mind without a filter)

In anger, he blurted out whatever came to his mind.

Maqolada tarjimaning ahamiyati va uning turli jihatlari tahlil qilinadi. Tarjima qadimdan xalqlar o'rtasida aloqa o'rnatish va madaniy merosni yetkazishda muhim rol o'ynab kelgan. Bugungi kunda u nafaqat til birliklarini almashtirish, balki kontekst va madaniy tafovutlarni hisobga olishni ham talab qiladigan murakkab jarayonga aylangan. Tarjimon nafaqat matn mazmunini yetkazishi, balki uning pragmatik va semantik xususiyatlarini ham saqlashi lozim. Maqolada shuningdek, "mouth" komponentiga ega frazeologik birliklarning tarjima usullari misollar asosida tahlil qilingan bo'lib, bu tarjimada ekvivalentlikni ta'minlashning muhimligini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar/Используемая литература/References:

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод: Вопросы общей и частной теории перевода / Л. С. Бархударов. М.: Междунар. отношения. 1975. 240 с.
2. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учеб. для ин-тов и фак. иносф. яз. - М.: Высш. шк., 1990. - 253 с.
3. Umarho'jayev M.E. Til ilmi ummoniga qo'shilgan tomchi. Ilmiy maqolalar. Toshkent Akademnashr-2013. 216-bet

4. Теория перевода: основные понятия и проблемы: [учеб. пособие] / М. Ю. Илюшкина; [науч. ред. М. О. Гузикова] ; М-во образования и науки Рос. Федерации, Урал.федер. ун-т. — Екатеринбург: Изд-во Урал.ун-та, 2015. — 84 с.

INNOVATIVE
ACADEMY